

Vámbéry – komplex'

Hazai György: *Vámbéry inspirációk*

A történelem számtalan példát szolgáltat arra nézve, hogy egy nem megfelelően megfogalmazott kritika hogyan képes befolyásolni egyes tudományos tézisek vagy művészi értékek sorsát, hogyan szoríthat méltánytalanul háttérbe olyan alkotásokat, amelyek érvényesülését megtiltani nem, csupán késleltetni lehet. Ilyen bírálat volt az is, amelyet Budenz József írt 1861-ben a *Tarih-i Ungurus*ról (a *Magyarok története* címen fordítható 16. századi török krónikáról). Ezt a művet a híres keletkutató és utazó, Vámbéry Ármin juttatta a Magyar Tudományos Akadémia birtokába, Budenz pedig a mű tartalmi hibáit és vélelmezett csekély történelmi értékét róta fel, egyes pozitív tulajdonságainak megemlézése mellett. Budenz állításai nem voltak alaptalanok, ugyanakkor pontosnak sem voltak mondhatóak, mégis, az elemzés hosszú időre megpecsételte a mű sorsát a historizmus és a pozitivizmus légköre által uralt Magyarországon (ahol a történelem megismerhetősége, a források és kritikájuk egyeduralma volt jellemző). A fennálló helyzetet csak tovább nehezítette a 20. századi történetírás meghatározó alakjának, Szekfű Gyulának a török kútfők hitelességét általánosságban bíráló véleménye – a kettős hatás eredményeként ez a becses forrás sokáig lappangott az akadémia raktárának mélyén.

De hát mi is az a *Tarih-i Ungurus*? A válasz legalább olyan összetett, mint

maga a mű. A kézirat szerzője egy magát töröknek valló személy, aki egy bécsi zsidó kereskedőcsalád tagja, portai diplomataként, tolmácsként nagy karriert futott be. Segítő-társa kiléte meglehetősen rejtélyes. A mű forrásait és formáját tekintve a korabeli magyar és világkrónikák, továbbá máig ismeretlen szövegek kompilációjaként jött létre, azok átszótt, átírt és kiegészített változatának tekinthető. Másrészt egy sajátos stílusú, török köntösbe bújtatott alkotás, amely verses-prózai formája miatt a klasszikus keleti hőseposszal, a desztánnal mutat szoros rokonságot. Rendeltetését tekintve alkotója szándéka minden bizonnyal az volt, hogy igazolja Nagy Szulejmán világhódító terveit, és az uralkodó számára kedves könyvet hozzon létre, maga pedig ily módon előrébb léphessen a hivatali ranglétrán. A szerző ezt a célját nem érthette el, de talán méltó jóvátétel számára, hogy a művét keletkezése után több mint 450 évvel azok is olvassák, akikről szól. És bár Budenz szerint a kézirat nem más, mint a korabeli magyar krónikák átírt, sok helyütt hibás változata, mégis, csak részben érthetünk egyet az állítással. A *Magyarok Krónikája* számunkra történelmi szempontból kiemelkedően fontos, hiszen számos olyan apró részletet tartalmaz, amit nem írhatunk a szerző fantáziájának számlájára: ezek akár arra is utalnak, hogy léteztek máig ismeretlen

források, amelyeket a szerző szintén felhasznált művéhez.

Több mint egy évszázadnak kellett eltelnie ahhoz, hogy a kimagasló értékű kézirat nyomtatásban is napvilágot lásson. Erre először 1982-ben, Blaskovics József munkájának köszönhetően került sor, aki azonban – ahogy ezt maga is kijelentette – csak a közönségnek szeretett volna kedveskedni művével, a krónika kritikai kiadását az utókorra, illetve a feladatot már akkor magára vállaló Hazai Györgyre hagyta. Az ő tevékenysége révén vehették kézbe az olvasók első alkalommal 1996-ban, majd – a kiadó érvei szerint – a nagy érdeklődésre való tekintettel 2009-ben újra magyar nyelven a mű immár kritikai(bb) változatát, amely a történelem, a keleti kultúra és költészet iránt érdeklődők számára egyaránt különleges értékkel bírhat. Maga a kiadvány hármasság tagolású: a krónika eredetét, tartalmát vizsgáló előtanulmány, a *Tarih-i Ungurus* fordítása és jegyzetei, továbbá egy Vámbéry-életrajz kap benne helyet. Három mű, három különböző olvasási élmény is egyben. Míg a bevezető értekezés izgalmas elemzése és oknyomozása a kézirat létrejöttét, szerzőségét és célját illetően számos új ismerettel szolgálhat az ezen a területen kevésbé járatos olvasó számára, addig a krónika keleti elemei és fogalmazásmódja, történelmi tárgyú mondanivalója egyszerre nyújt az irodalmi és a történelmi különlegességek iránt érdeklődők számára ritka csemegét. Mint tudjuk, minden jelentősebb műalkotás magában hordozza alkotója egyéniségét és stílusjegyeit, ennek következtében a két fordítás –

Blaskovicsé és Hazaié – jelentősen eltér egymástól. „Si duo faciunt idem, non est idem”, vagyis ha ketten teszik ugyanazt, az már nem ugyanaz – tartja a mondás. Hazai fordítása eredetinek mondható, jelentősen eltér a Blaskovics-féle áttünetéstől, a különbség mind tartalmi, mind pedig módszertani szempontból érzékelhető, az elemző, magyarázó részek, a jegyzetelés szintjén is.

Hazai György munkájának elismeréssel kell adóznunk, a kötet kompozíciójával és külalakjával kapcsolatban azonban bizonyos észrevételeket kell tennünk. A szakmai szempontok figyelembe vételével közölt fordítás és annak kísérőtanulmánya véleményem szerint több mint elegendő értékkel bír ahhoz, hogy önálló műként, saját címével lehessen azt kiadásra bocsátani, hasonlóan az 1996-ban megjelent első kiadványhoz. A kötet végén lévő Vámbéry-életrajz önmagában véve is izgalmas olvasmány, ennek ellenére rövid összefoglalója csupán az utóbbi években – javarészt éppen a kiadónál megjelent – a keleti utazót és tudóst bemutató munkáknak. A könyv külseje, fedőlapja sem árulja el a tájékozatlan szemlélő számára értékes tartalmát, csupán Vámbéry Ármin neve, illetve a gerincen helyet kapó *Vámbéry inspirációk* felirat hívhatja fel a téma iránt érdeklődők figyelmét.

Úgy gondolom, rendkívül fontos, hogy ne csupán a kereskedések, hanem az olvasók polcaira is eljuthasson ez a munka, amely méltó arra, hogy ha több évszázados késéssel is, de elnyerhesse a neki járó figyelmet.

(*Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2009*)